

УДК 341.34: 355.257.7

Олександр Юрійович Карабін
аспірант кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Черкаського національного університету
ім. Б. Хмельницького
e-mail: sunny.klyuchnik@mail.ru

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ (КІНЕЦЬ XVIII ст. – ПОЧАТОК ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)

У статті розглядається процес становлення правового статусу військовополонених з кінця XIX ст. до початку Першої світової війни. Визначено причини активних спроб міжнародної спільноти врегулювати питання військового полону. Проаналізовано декларації Брюссельської конференції 1874 р. та Гаазьких конференцій 1899 і 1907 рр., які регулювали питання статусу та правил утримання військовополонених.

Ключові слова: *військовополонені, правовий статус, Брюссельська конференція, Гаазька конференція, Кодекс Лібера.*

Постановка проблеми. У XIX ст. військовополонені вже знаходилися не під владою тих, хто їх полонив, а під владою і захистом уряду армії, яка їх взяла у полон. Звідси виникає потреба становлення загальноприйнятого світовою спільнотою правового статусу військовополонених та умов їх утримання. Ця проблема піднімалася на Брюссельській конференції 1874 р. і Гаазьких конференціях 1899 і 1907 рр., на яких були випрацьовані нормативні акти, що регулювали ці питання. Але велика кількість військовополонених під час Першої світової війни, стала для цих нормативних актів тяжким випробуванням, що показало масу їх недоліків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення правового статусу військовополонених висвітлене у наукових працях українських істориків Т.В. і А.В. Мінаєвих [1], Н.В. Калкутіної [2]. Частково це питання піднімається у праці О.В. Потильчака, хоча темою його дослідження були радянські режимні установи часів Другої світової війни [3], О.Є. Дмитрієвої [4]. Зазначеною темою займалися російські історики М.Ю. Ніколаєв [5], О.В. Єрохіна [6]. Зачіпає це питання у своїй праці А.І. Гьоргілева [7]. У Білорусії цю тему досліджував історик О.Л. Самович [8] і частково висвітлює у своїй праці С.М. Риндін [9]. Окрім істориків дану тему активно розробляли українські правознавці Я.Ю. Миколаєнко [10], О.О. Вовк [11], М.В. Грушко [12, 13, 14], С.В. Гаркавін [15], до російських правознавців, що нею займалися належить О.С. Заботкін [16].

Мета. Метою наукової розвідки є процес становлення правового статусу військовополонених та умови їх утримання з кінця XVIII ст. до початку Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з кінця XVIII ст. військовополонені поступово починають переходити під владу і захист уряду, армія якого їх полонила, а не під владу того хто їх безпосередньо взяв у полон, як це було раніше [12]. Це значно посилює необхідність визначення правового статусу військовополонених.

Під час громадянської війни у США 1861–1865 рр. у Вашингтоні в 1863 р. було видано наказ № 100, що являв собою «Інструкцію для командування армії Сполучених Штатів на полях битв». Розробкою цієї інструкції займався відомий американський юрист, політик і філософ Ф. Лібер, тому вона і отримала назву «Кодекс Лібера». Це була одна з перших кодифікацій правил захисту військовополонених. Там було вперше нормативно визначено поняття «військовополонений» [13]. Згідно «Кодексу Лібера»: «військовополонений – це озброєна особа, яка відноситься до армії ворога, або пов'язана з армією ворога, що потрапила у полон в бою, або поранена на полі битви, або захоплена в госпіталі, або через індивідуальну здачу у полон чи капітуляцію. Військовополонений не карається за те, що є ворогом, до нього не повинно

застосовуватися жодного насилля, чи неприязні, умисного нанесення страждань чи приниження, жорстокого поводження, позбавлення їжі, або інших дій варварського характеру» [17]. Хоча цей кодекс формально був внутрішнім документом і передбачався лише для застосування в умовах громадянської війни, він став прикладом для визначення правового статусу військовополонених на міжнародних конференціях [18].

Наступним кроком, вже на міжнародній арені, була Женевська конвенція 1864 р., що врегулювала питання пов'язані з наданням медичної допомоги пораненим і хворим солдатам, це стосувалося і військовополонених, але питання самого військового полону врегульовано не було [7].

Дуже загострилося питання про правовий статус і визначення загальноприйнятих правил утримання військовополонених під час франко-пруської війни 1870–1871 рр., коли німецька армія взяла у полон близько 400 тис. французьких солдат. У більшості випадків німці вели себе з французькими полоненими гуманно, але траплялися й виключення, коли проти полонених застосовувалися досить суворі методи їх утримання [19]. Так один з пруських генералів видав розпорядження, що за кожного полоненого, що втік, серед інших полонених, з якими він спілкувався, жеребкуванням, вибирали 10 осіб, які будуть заслані до якоїсь фортеці, аж доки полонений-втікач не повернеться. Також кожний офіцер, за спробу втечі позбавлявся всіх привілеїв і прирівнювався до полонених рядових солдат [1].

Вагомий внесок у визначення правового статусу військовополонених було зроблено на Брюссельській конференції 1874 р., у якій взяли участь: Росія, Німеччина, Австро-Угорщина, Бельгія, Данія, Іспанія, США, Франція, Великобританія, Іран, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Туреччина і Швеція. Автором ідеї скликання цієї конференції був російський юрист-міжнародник Ф.Ф. Мартенс. Крім того він був і автором проекту «Декларації про закони і звичаї війни», який на ній обговорювався [16].

У загальних положеннях Брюссельської декларації, зокрема у статті 3, заборонялася безцільна жорстокість і варварство по відношенню до противника. Крім того, від урядів воюючих сторін вимагалось негайно карати винних у подібних діях, якщо вони не викликані необхідністю. Стаття 4 цих положень вказує, що військовою необхідністю не може бути виправданий дозвіл вчиняти проти ворогів різноманітні звірства. Але ці положення через їх виключно теоретичний характер не були внесені до проекту декларації, яку випрацювали на конференції [20]. Сама ж декларація складалася з 4-х частин: перша регулювала права воюючих сторін стосовно один одного; друга регулювала стосунки воюючих сторін з приватними особами; третя регулювала самі стосунки воюючих сторін між собою; четверта регулювала питання репресалій, тобто примусових заходів проти держави, що вчинила неправомірні дії [1].

Питання про військовополонених порушувалося у 6-му розділі 1-ї частини (стаття 23–34). Згідно статті 23: «військовополонений є законним обеззброєним противником, що тепер знаходиться під владою ворожого уряду, а не осіб, чи підрозділів, що взяли їх у полон. До них має бути гуманне ставлення і забороняється у них відчужувати, окрім зброї, їхню власність». У статті 24 йшлося про те, що: військовополонених можна утримувати у містах, фортецях, таборах, або на якійсь іншій місцевості, а от тримати їх в ув'язненні дозволялося лише у випадках необхідності, для забезпечення їх безпеки. Стаття 25 дозволяла задіювати військовополонених у громадських роботах, що не мають прямого відношення до військових дій і не є виснажливими, чи принизливими. Зароблені ними кошти повинні слугувати засобом для покращення їх побутових умов, або повинні їм виплачуватися при звільненні. З цієї суми можуть вираховуватися кошти витрачені на їх утримання. Стаття 26 забороняла змушувати військовополонених брати яку-небудь участь у продовженні військових дій. Стаття 27 вказувала на те, що видатки на утримання військовополонених має брати на себе уряд, під владою якого вони знаходяться. Щодо самих умов утримання, то вони можуть бути встановлені за взаємною згодою воюючих сторін. Якщо такі домовленості відсутні, то загальноприйнятим є щоб військовополонені були забезпечені їжею і одягом на рівні з військами уряду, під владою якого перебувають ці військовополонені». Стаття 28 вказувала, що «військовополонені мають підкорятися законам і постановам, що діють в армії уряду, під владою якого вони знаходяться. У випадку втечі військовополоненого дозволяється застосовувати проти нього зброю, якщо він не

виконає вимогу повернутися. У випадку його піймання він підлягає дисциплінарному, або більш суворому покаранню. Якщо він успішно здійснив втечу, і знову потрапив у полон вдруге, то він не підлягає покаранню за попередню втечу». Стаття 29 вказує на те, що: «військовополонений зобов'язаний назвати своє ім'я і чин. У випадку порушення цього правила, він може бути обмежений у перевагах, які надаються тій категорії військовополонених до якої він належить». Стаття 30 регулює обмін військовополоненими. Статті 31, 32 і 33 регулювали процедуру звільнення військовополоненого під чесне слово, якщо це дозволяється законами його країни. У випадку такого звільнення військовополонений зобов'язаний добросовісно виконувати як обов'язки перед своїм урядом, так і слово дане уряду, що захопив його у полон. При цьому власний уряд не має права вимагати від нього порушити дане ним слово. Але уряд не зобов'язаний за проханням військовополоненого випустити його під чесне слово, як і не має права його так звільнити без його згоди. Крім цього, якщо військовополонений звільнений під чесне слово порушить дану ним обіцянку і знову буде захоплений у полон, то він не набуває статусу військовополоненого і віддається під військовий суд. Стаття 34 вказує на те, що: «статус військовополонених можуть набувати і особи, які знаходяться при військах, але не входять до їх складу. Ними можуть бути кореспонденти, маркітанти, підрядчики і т. д. Але ці особи повинні мати дозвіл уряду бути при військах і посвідчення особи» [21].

Під цією декларацією підпис поставили 15 держав, але вона так і не була ратифікована через складність у досягненні консенсусу [12]. Учасники конференції були дуже обмежені різними інструкціями і намагалися знайти прихований підтекст майже у кожному її слові. Тому ця декларація носила лише рекомендаційний характер [22].

У визначенні правового статусу військовополонених, у Російській імперії пішли далі і прийняли «Тимчасове положення про військовополонених східної війни 1877 р.» з доповненням деяких правил від 10 жовтня того ж року. У положенні йшлося про покарання військовополонених військовими судами за скоєні ними злочини. Також цей документ обмежував можливість застосування зброї проти військовополоненого, крім спроб масової втечі, або проявів відкритого невдоволення. Особи, які були піймані під час спроби втечі не підлягали покаранню, а лише переходили під більш суворий нагляд [1]. Також відповідно до положення всі видатки на утримання військовополонених, захоплених під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. покривалися з державної казни. Крім цього документ зобов'язував начальників військових частин, при яких були турецькі військовополонені, приймати міри для того, щоб їжа для них переважно складалася з тих продуктів, які турецькі солдати вживали у себе на батьківщині. Якісне забезпечення полонених їжею підтверджують звіти членів «Пересувної Комісії по військовополоненим». Полонене вище командне керівництво турецької армії замість харчового та речового забезпечення отримувало грошове утримання, що було досить високим і прирівнювалося до жалування російського генерал-майора і становило 1017 руб. в рік. Штаб-офіцери прирівнювалися до російського майора і отримували по 441 руб. в рік. Обер-офіцерів прирівняли до російського прапорщика, і їм виплачували по 276 руб. в рік.

Щодо праці турецьких військовополонених, то нижчі чини дозволялося використовувати на державних, громадських і навіть приватних роботах, але ця робота не повинна бути принизливою, чи мати пряме відношення до військових дій проти Туреччини, чи її союзників. Щоб запобігти зловживанням пов'язаним з працею полонених, заборонялося використовувати їхню працю в інтересах осіб, що відповідальні за їхню охорону, чи забезпечення. На рахунок заробітної плати, то їм на руки дозволялося видавати лише частину. Всю накопичену суму, крім коштів, які з неї вираховувалися за їхнє утримання, видавали полоненим при їхньому звільненні. Щодо медичної допомоги, то її турецькі військовополонені отримували на загальних підставах, як і солдати російської армії, і приймалися у найближчих військових, чи цивільних лікувальних закладах. Це дало змогу уникнути широкого розповсюдження інфекційних захворювань серед полонених. Також не було суворого тримання військовополонених у місцях призначених для їх перебування, про що свідчать деякі доклади місцевих чиновників, у яких вони повідомляли, що

турецькі військовополонені ходять по містам і просять милостиню. Про гарне ставлення до військовополонених свідчить і той факт, що після підписання миру, деякі турецькі військовополонені не захотіли повертатися до дому. Вони прийняли російське громадянство, а деякі з них навіть перейшли у православ'я [8].

6 травня 1899 р. у Гаазі була скликана конференція, у якій взяло участь 27 держав. Переважно це були країни Європи, а також США, Мексика, Китай, Японія, Персія і Сіам [10]. Через таку велику кількість учасників, ця конференція отримала назву «Першої конференції миру». [22]. Ініціатором її скликання був російський імператор Микола II, за вказівкою якого російський уряд видав дві ноти від 12 серпня і 30 грудня 1898 р. які закликали країни зібратися для обговорення важливих питань [10]. Головою конференції був обраний посол Росії в Лондоні Г.Г. Стааль. У ході роботи конференції було створено три комісії, одна з яких мала переглянути нормативні акти прийняті на Брюссельській конференції 1874 р. [22]. На цій конференції особливо гострими виявилися розбіжності щодо представників цивільного населення, які в ході окупації їхньої держави беруться за зброю для боротьби з ворогом: чи зобов'язана окупаюча сторона надавати їм статус військовополонених, або ж вона має право їх стратити, як партизан. Це питання, і деякі інші так і залишилися без відповіді. Їх обговорення завершилося включенням до тексту Преамбули до Конвенції «Застереження Мартенса». Згідно з ним у передбачених випадках цивільні і військові особи залишаються під захистом міжнародного права. Щодо самої конвенції, то деякі юристи вважають, що вона була побудована винятково на «Кодексі Лібера».

Результатом Конференції, також стало прийняття 29 липня 1899 р. «Положення про закони та звичаї сухопутної війни», яке стало додатком до «Гаазької конвенції 1899 р. про закони і звичаї сухопутної війни» [12]. У його основу ліг текст Брюссельської декларації [1]. Але це положення на відміну від Брюссельської декларації містило нову норму про обов'язкову участь урядової організації сторін, яка займалася б збиранням відомостей про осіб, які перебувають у полоні, та громадської організації для надання допомоги військовополоненим під час їхнього перебування у полоні [12]. Таким чином на цій конференції знову порушувалося питання про створення законодавчої бази, яка б визначала статус військовополонених, і цій проблемі було присвячено 17 з 60-ти статей Гаазької конвенції 1899 р. Більшість документів прийнятих цією конференцією носили рекомендаційний характер і були ратифіковані не всіма її учасниками [1].

Деякі країни-учасники Гаазької конференції 1899 р. створили власні документи, які б регулювали режим військового полону. Так у Німеччині у 1902 р. з'явився черговий, 18-й зошит директив Генерального штабу збройних сил Німеччини, де вказувалося, що виключною метою військового полону є перешкоджання подальшій участі полонених у війні, держава має право робити все необхідне для утримання за собою військовополонених, але не більше того, що дійсно необхідно, бо полонені втрачаючи свою свободу не втрачають своїх прав. Також ця директива зазначала, що військовополонені можуть бути залучені до помірної роботи, яка відповідає їх суспільному становищу. Зрештою вона не повинна бути шкідливою для здоров'я, мати принизливий характер, а також не повинна бути пов'язана з військовими діями проти їх батьківщини [3].

Цікавим було поведження воюючих сторін з військовополоненими під час англо-бурської війни 1899–1902 р. Як згадує В.С. Черчилль, що в свої молоді роки встиг побувати у бурському полоні: «бури дуже добре ставилися до полонених, і навіть давали полоненим офіцерам по 3 шилінги в день, щоб ті могли собі щось купити у бакалійників, тим самим доповнивши свій раціон продуктами на власний смак» [23, 66]. Це не дивлячись на те, що у бурів не було домовленостей і зобов'язань з іншими країнами стосовно правил утримання їх військовополонених. Британці ж не рідко відпускали полонених бурів на волю, взявши з них розписку, що ті більше не будуть воювати. Але помічали, що деяких бурів вони беруть у полон вже не перший раз [24, 113].

З початком російсько-японської війни, 13 травня 1904 р. у Російській імперії було розроблено «Тимчасове положення про військовополонених російсько-японської війни» [19]. До цього положення увійшли всі статті Гаазької конвенції 1899 р., що стосувалися військового полону, а також окремі статті російського Положення 1877 р. Згідно з новими вимогами

Положення 1904 р. у Санкт-Петербурзі було засновано «Центральне довідкове бюро по військовополоненим» для збору відомостей про військовополонених, а також охорони інтересів російських полонених у Японії і японських полонених у Росії [12]. Це довідкове бюро очолив професор Ф.Ф. Мартенс [19]. Під час російсько-японської війни президент США Т. Рузвельт запропонував скликати другу конференцію миру, але тоді її так і не було скликано [5].

У 1906 р. у Женеві була прийнята конвенція, яка покращувала становище поранених і хворих солдат у діючих арміях. І хоча в ній не йшлося про військовополонених, покращення медичного забезпечення солдат вплинуло і на покращення медичного забезпечення військовополонених [4].

15 червня 1907 р. у Гаазі відбулася «Друга конференція миру». У ній взяли участь всі учасники «Першої конференції миру» та 17 нових країн-учасниць [25]. Всього на ній були присутні 256 делегатів з 44 країн світу [5]. Організатором цієї конференції був керівник російської делегації, діючий таємний радник і російський посол у Парижі О.І. Неділов [25]. Метою цієї конференції, як було зазначено у конвенції, була необхідність доповнити, і уточнити деякі пункти результатів Гаазької конференції 1899 р. [26]. По великому рахунку у Гаазі в 1907 р. був прийнятий Звід визнаних світовим співтовариством того періоду міжнародно-правових норм, які встановлювали закони та звичаї війни. Так, 18 жовтня 1907 р. була прийнята нова «Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни». Вона являла собою текст Гаазької конвенції 1899 р., в якому частково були змінені і уточнені деякі норми, які і сьогодні залишаються невід'ємною частиною міжнародного гуманітарного права [12]. Стаття 2 конвенції вказує на те, що: «норми цієї конвенції обов'язкові лише для країн, які підписали її, і лише за умови, що такими є всі учасники війни». Стаття 4 вказує, що: «конвенція після її ратифікації, замінить собою конвенцію 1899 р. Але якщо якась країна-учасник конференції не ратифікувала конвенцію 1907 р., то для неї залишається в силі конвенція 1899 р.» [26].

Також на конференції було прийнято нове «Положення про закони і звичаї сухопутної війни», в основу якого також був покладений його попередній варіант, прийнятий у 1899 р. Положення 1907 р. містило окрему Главу II «Про військовополонених», яка регулювала поведінку з ними (стаття 4–20).

Перші три статті Положення про закони і звичаї сухопутної війни, що зібрані у Главу I, вирішують питання, що стосується визначення іррегулярних підрозділів, і за яких умов вони можуть набувати статусу військовополонених. Саме це питання дуже гостро звучало на попередній конференції та не було вирішено. Стаття 1 визначала умови, за якими ополчення і добровольчі підрозділи можуть набувати таких самих прав і обов'язків, як і армія. Цими умовами є наявність головної особи, яка несе відповідальність за своїх підлеглих. Мають визначений і видимий здалеку розрізняльний знак. Відкрито носять зброю і дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни. Стаття 2 визначала, що: «населення незайнятої території, яке при наближенні ворога добровільно візьметься за зброю для боротьби з нападаючими військами і яке не мало часу організуватись у відповідності до умов статті 1, будуть визнаватися в якості тих, хто має право набувати статусу військовополонених, якщо будуть відкрито носити зброю та дотримуватись законів і звичаїв війни». Стаття 3 зазначає, що: «збройні сили воюючих сторін можуть складатися з воюючих і не воюючих. Як ті, так і інші користуються правами військовополонених».

Стаття 4 знову наголошувала, що: «військовополонені знаходяться під владою уряду, а не осіб, які взяли їх у полон. З ними треба поводитися гуманно, і все що їм належить особисто, крім зброї, коней і військових паперів залишається їхньою власністю» [27]. У статті 5 обумовлювалися умови ізоляції та ув'язнення полонених. При цьому ув'язнення повинно застосовуватись лише як необхідний засіб безпеки, і виключно поки існують обставини, що його викликають [3]. Стаття 6 регулювала використання праці військовополонених і дозволяла її використання при умові, що ця праця не має ніякого відношення до військових дій і не є дуже виснажливою. Оплачуватися ці роботи повинні були по цінам, які за таку ж роботу платили б

місцевій армії. Зароблені таким чином кошти повинні йти на покращення умов перебування у полоні, а залишок, після вирахування коштів витрачених на їх утримання, повинен їм віддаватися після звільнення. Стаття 7 вказувала, що: «військовополонені користуються такими ж казармами, одягом і їжею, як і війська уряду, який взяв їх у полон, якщо між воюючими сторонами з цього приводу не має якихось інших домовленостей». Стаття 8 зобов'язувала військовополонених дотримуватися статутів і розпоряджень, що діють в армії держави, під владою якої вони знаходяться. Порушення ж ними цих статутів і розпоряджень буде нести за собою покарання. Також стаття вказує, що: «військовополонені, які втекли з полону і були затримані до того, як встигли приєднатися до своєї армії, або повернутися на територію нею захоплену піддаються дисциплінарному покаранню. Але, якщо полонений втік, повернувся до лав своєї армії і знову був захоплений у полон, то він ніякому покаранню не підлягає». Стаття 9 зазначає, що: «військовослужбовець, потрапивши у полон зобов'язаний назвати своє справжнє ім'я і звання, у іншому випадку він буде обмежений у правах, якими користуються військовополонені його категорії».

Статті 10, 11 і 12 регулювали процедуру звільнення полоненого під чесне слово, якщо це дозволяється законами його країни. У випадку такого звільнення військовополонений зобов'язаний добросовісно виконувати свій обов'язок перед своїм урядом, а також виконувати дане ним слово. При цьому власний уряд не має права вимагати від нього порушити це слово. Але уряд не зобов'язаний за проханням військовополоненого випустити його під чесне слово, як і не має права його так звільнити без його згоди. Крім цього, якщо військовополонений звільнений під чесне слово порушить дану ним обіцянку і його знову захоплять у полон, то він втрачає права, що надаються військовополоненим і може бути переданий в суд. Стаття 13 вказувала на те, що: «особи, які супроводжують армію, але не належать до її складу, це можуть бути газетні кореспонденти, репортери, маркітанти, постачальники і т. д., можуть користуватися всіма правами військовополонених, якщо вони матимуть посвідчення від військової влади тої армії, яку вони супроводжували». Стаття 14 зазначала, що воюючі сторони зобов'язувалися створювати спеціальні довідкові бюро, які на кожного полоненого заводили б картку, на якій би вказувалася інформація про його переміщення та утримання. Такі бюро повинні збирати, зберігати і пересилати родичам цінності, гроші та інші речі полоненого. Також вони зобов'язувалося відповідати на всі запити стосовно долі військовополонених, на яких ними заведено картку. Стаття 15 зобов'язує воюючі країни сприяти товариствам допомоги військовополоненим, дозволяти їм роздавати харчі, речову і грошову допомогу, якщо вони нададуть письмові зобов'язання підкорятися всім розпорядженням військової влади, що стосуються порядку і безпеки. Стаття 16 звільняє довідкові бюро, а також самих військовополонених від сплати вагових і поштових зборів за їхні листи і посилки. Крім цього пожертвування для військовополонених звільняються від митних і інших зборів, а також плати за залізничне перевезення. Стаття 17 зазначала, що полонені офіцери повинні отримувати зарплатню, яка була б рівною зарплаті офіцера такого ж рангу у країні, що його полонила. Після війни витрачені на зарплати полоненим кошти, уряд ворожої країни зобов'язувався компенсувати. Статті 18 і 19 надають полоненим повну свободу у відправленні релігійних обрядів, право заповіту, і гідного поховання полоненого, відповідно до його чинів. Стаття 20 вимагала щоб: «після підписання миру між воюючими сторонами, військовополонених вони відіслали на їх батьківщину у максимально короткий строк» [27].

Для уточнення деяких пунктів планувалася і Третя Гаазька конференція миру, але її скликанню завадила Перша світова війна [12]. Всі країни, що візьмуть участь у Першій світовій війні зобов'язувалися дотримуватися статей Гаазької конвенції про військовополонених [28]. Однак між їхніми законодавствами, у цьому питанні, були деякі незначні відмінності. Так у 1908 р. німецький Генеральний штаб видав положення про військовополонених, у якому визнавав військовополонених «просто особами, що виконували свій обов'язок і підкорялися наказам згори, і тому у їх ув'язненні бачить гарантію безпеки, а не покарання». У Російській імперії, до початку Першої світової війни, значна частина статей Гаазької конвенції навіть не була перекладена з французької на російську мову [1]. Але накази військового міністра Російської імперії суворо забороняли застосовувати по відношенню до військовополонених фізичні

покарання і тривалі тюремні ув'язнення. За спробу втечі покаранням був арешт строком 30 днів [29]. Основні тези Гаазької конвенції у Російській імперії були відтворені лише 16 жовтня 1914 р. у спеціальному «Положенні про військовополонених», хоча його статі певною мірою і різнилися від статей Гаазької конвенції. Так, для прикладу, Стаття 13 «Положення про військовополонених» вказувала на те, що робота полонених оплаті не підлягає, не дивлячись на те, що стаття 6 Гаазької конвенції вимагала обов'язкову оплату праці полонених, були й інші відмінності [30, 13–22, 49].

Висновки. Отже, проблема становлення правового статусу військовополонених, до Першої світової війни піднімалася на трьох міжнародних конференціях. Першою була Брюссельська конференція 1874 р., на якій була розроблена декларація, де визначався правовий статус військовополонених, та умови їх утримання. Наступною була Гаазька конференція 1899 р. яка переглянула, уточнила і доповнила норми брюссельської, і на їх основі випрацювала Положення про закони і звичаї суходільної війни 1899 р.. Гаазька конференція 1907 р. до цього положення внесла певні уточнення і видала Положення про закони і звичаї суходільної війни 1907 р. деякі норми якої діють і по сьогоднішній день.

Завданням щодо подальшого дослідження проблеми є виявлення недоліків у міжнародних нормах прийнятих на Гаазькій конференції у 1907 р., що стосувалися правил утримання військовополонених. Саме через недосконалість цих норм, вони і не були втілені у життя у повному обсязі під час Першої світової війни.

Список використаної літератури:

1. Мінаєва Т. В. До питання про статус військовополонених у міжнародному праві наприкінці XIX – на початку XX ст. / А. В. Мінаєв, Т. В. Мінаєва Т. // Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність “Історія”. – Чернівці, 2007. – № 4. – С. 7 – 16.
2. Калкутіна Н. В. Міжнародно-правове регулювання військового полону та правовий статус іноземних військовополонених в СРСР на початку XIX ст. / Н. В. Калкутіна // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського. Серія історичні науки. – 2014. – Вип. 3.37(105) – С. 63-67.
3. Потильчак О. В. Радянські режимні установи для військовополонених та інтернованих в УРСР (1939–1954 рр.): Організація, дислокація, структура. / О. В. Потильчак. Дис...д. іст. наук. – К., 2005. – 802 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/iio_kdsd_radyanskui_viiskovui_polon_v_Ukraini/40.html
4. Дмитрієва О.Є. Військовополонені чехи та словаки у правовідносинах періоду Першої світової війни. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1585-oksana-dmytriyeva-viiskovopoloneni-chekhy-ta-slovaky-u-pravovidnosynakh-periodu-pershoi-svitovoi-viiny>
5. Николаев Н. Н. Европейское общественное мнение и Гаагская мирная конференция 1899 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskoe-obschestvennoe-mnenie-i-gaagskaya-mirnaya-konferentsiya-1899-goda>
6. Ерохина О. В. «Ликвидационное законодательство» Первой мировой войны. / О. В. Ерохина // Вестник МГУ им. М. А. Шолохова. История и политология. – 2014. – №1. – С. 69 – 81.
7. Гергилева А. И. Военнопленные Первой мировой войны на территории Сибири : / А. И. Гергилева. Автореф. дис. ...канд. іст. наук.. – Красноярск, 2006.
8. Самович А. Л. Турецкие военнопленные 1877–1878 гг.: Размещение, содержание, взаимоотношения с населением российских губерний. / А. Л. Самович // Вестник Выцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта. – 2009. – №1. – С. 12 – 16.
9. Риндин С. Н. История военного плена в западных губерниях России времен Первой мировой войны. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsby.org/novosti/2014/03/21/text2759.htm>
10. Миколаєнко Я. Ю. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок. / Я. Ю. Миколаєнко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – 2015. – Т. 3, № 32. – С. 179 – 181.
11. Вовк О. О. Закони та звичаї війни: теоретико-правовий аспект. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/7820/%C2>

12. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених / М. В. Грушко. – Дис. ... канд. юрид. наук – Одеса, 2015. – 283 с.
13. Грушко М. В. Кодифікація правил поводження з військовополоненими: проблеми та перспективи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/7/56.pdf>
14. Грушко М. В. Поняття «військовополонений» в міжнародному гуманітарному праві. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apdp.in.ua/v52/63.pdf>
15. Гаркавін С.В. Правове становище іноземців у Російській імперії у роки Першої світової війни (на матеріалах України): дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Гаркавін С. В.. – Х., 2003. – 161 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.ua-ru.net/diss/cont/33535.html>
16. Заботкин А. С. Вклад ученых дореволюционной России в развитие международного гуманитарного права : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 “Международное право” / А. С. Заботкин. – М., 2008. – 23 с.
17. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field, prepared by Francis Lieber, LL.D., Originally Issued as General Orders No. 100, Adjutant General's Office, 1863, Washington 1898: Government Printing Office.
18. Савченко О. М. Загальна характеристика системи міжнародного гуманітарного права / О.М. Савченко, Л. І. Міневалісва, О. М. Ковач, В. А. Мусієнко, В. В. Малишкін. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refs.in.ua/zagalena-harakteristika-sistemi-mijnarodnogo-gumanitarnogo-pra.html>
19. Обзор деятельности центрального справочного бюро во время Русско-Японской войны. – СПб., 1907. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://personalhistory.ru/papers/Военнопленные1907.htm>
20. Общія положенія Брюссельської декларації // Право и мир в международных отношениях: сб. ст. / сост. под. ред. проф. гр. Л. А. Комаровского и П. М. Богачевского. – М.: Изд. магазина “Книжное дело”, 1899. – XII, 545 с.
21. Брюссельская декларация о законах и обычаях войны // Право и мир в международных отношениях: сб. ст. / сост. под. ред. проф. гр. Л. А. Комаровского и П. М. Богачевского. – М.: Изд. магазина “Книжное дело”, 1899. – XII, 545 с.
22. Шигина Э. Л. К вопросу об инициативе России в мирном разрешении международных споров в конце 19 века. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2000_1\(2\)/29.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2000_1(2)/29.pdf)
23. Черчилль У.С. От Лондона до Ледисмита / У.С. Черчилль. – М.: Эксмо, 2004. – 180 с.
24. Черчилль У.С. Поход Яна Гамильтона / У.С. Черчилль. – М.: Эксмо, 2004. – 128 с.
25. Сазонова О. А. Гаагская конвенция 1907 года: Анализ нормативно-правового документа о положении военнопленных. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sibac.info/studconf/social/xlii/53759>
26. IV Гаагская конвенция о законах и обычаях сухопутной войны от 18 октября 1907 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.pravo.ru/document/view/18271779/15926345/>
27. Приложение к Конвенции от 18 октября 1907 года. Положение о законах и обычаях сухопутной войны. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.pravo.ru/document/view/18271779/15926345/>
28. Военнопленные Первой мировой войны. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voynablog.ru/2012/04/12/>
29. Букин С. С. Военнопленные в Сибири. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russiasib.ru/voennoplennye-v-sibiri/>
30. Центральний державний історичний архів, Ф. 692, оп. 1, спр. 3760, арк. 13 – 22, 49.

References

1. Minayeva T. (2007). Do py`tannya pro status vijs`kovopoloneny`x u mizhnarodnomu pravi napry`kinci XIX – na pochatku XX st. [To the question about status of war prisoners at the end of XIX – beginning of XX century]. Collecton of scientific articles of CNU, History(4), 7–16.
2. Kalkutina N. (2014). Mizhnarodno-pravove reguluvannya vijs`kovogo polonu ta pravovy`j status inozemny`x vijs`kovopoloneny`x v SRSR na pochatku XIX st. [International legal regulation of military captivity and legal status of foreign prisoners in the Soviet Union in the early nineteenth century]. *Scientific Journal of Mykolayiv State University of V. Sukhomlynsky, Historical science series*(3.37(105)), 63–67.
3. Potylchak O. (2005). Radyans`ki rezhy`mni ustanovy` dlya vijs`kovopoloneny`x ta internovany`x v URSR (1939-1954 rr.) [The Soviet regime establishments for prisoners of war and interned in the USSR (1939–1954)]. Retrieved from http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/iio_kdsd_radyanskui_viiskovui_polon_v_Ykraini/40.html

4. Dmitriyeva O. Vijs'kovopoloneni chexy' ta slovakyy' u pravovidnosy'nax periodu Pershoyi svitovoyi vijny' [Czechs and Slovakian prisoners in period of World War I]. Retrieved from <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1585-oksana-dmytriyeva-viiskovopoloneni-chehky-ta-slovakyy-u-pravovidnosynakh-periodu-pershoyi-svitovoi-viiny>
5. Nikolayev N. Evropejskoe obshhestvennoe mneny'e y' Gaagskaya my'rnyaya konferencya 1899 goda [European public opinion and the Hague Peace Conference of 1899]. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskoe-obschestvennoe-mnenie-i-gaagskaya-mirnaya-konferentsiya-1899-goda>
6. Jerohina O. (2014). Ly'kvy'dacy'onnoe zakonodatel'stvo» Pervoj my'rovoj vojny [Liquidation Legislation" of the First World War]. Bulletin of the Moscow State University, History and politology(1).
7. Gergileva A. (2006). Voennoplennye Pervoj my'rovoj vojny na terry'tory'y' Sy'by'ry' [Prisoners of war First World War on the territory of Siberia]. Abstract of a dissertation.
8. Samovich A. (2009). Tureczky'e voennoplennye 1877-1878 gg.: Razmeshheny'e, sodержany'e, vzay'mootnosheny'ya s naseleny'em rossy'jsky'x guberny'j [Turkish prisoners of war of 1877-1878 .: placement, content, relationship with the population of Russian provinces]. Bulletin of Vitebsk state university, 12-16.
9. Rindin S. Y'story'ya voennogo plena v zapadnyx guberny'yax Rossy'y' vremen Pervoj my'rovoj vojny [History of military captivity in the western provinces of Russia during World War I]. Retrieved from <http://www.newsby.org/novosti/2014/03/21/text2759.htm>
10. Mykolayenko I. (2015). Gaaz'ki konvencyi 1899 ta 1907 rr. pro my'rne vy'rishennya mizhnarodny'x superechok [The Hague Convention of 1899 and 1907. About the peaceful settlement of international disputes]. Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Law Series, 3(32)
11. Vovk O. Zakony' ta zvy'chayi vijny': teorety'ko-pravovy'j aspekt [Laws and Customs of War: theoretical and legal aspects]. Retrieved from <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/7820/%C2>
12. Grushko M. (2015). Stanovlennya ta specy'fika mizhnarodno-pravovogo rezhy'mu vijs'kovopoloneny'x [The formation and specific of international legal regime of war]. Dissertation.
13. Grushko M. Kody'fikaciya pravyl povodzhennya z vijs'kovopoloneny'my': problemy' ta perspekty'vy' [Codification of Rules for the Treatment of Prisoners of War: Problems and Prospects]. Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/7/56.pdf>
14. Grushko M. Ponyattya «vijs'kovopoloneny'j» v mizhnarodnomu gumanitarnomu pravi [The term "prisoner of war" under international humanitarian law]. Retrieved from <http://apdp.in.ua/v52/63.pdf>
15. Garkavin S. Pravove stanovy'shhe inozemciv u Rosijs'kij imperiyi u roky' Pershoyi svitovoyi vijny' (na materialax Ukrayiny') [The legal status of foreigners in the Russian Empire during the First World War (on materials of Ukraine)]. Retrieved from <http://lib.ua-ru.net/diss/cont/33535.html>
16. Zabotkin A. (2008). Vklad uchēnyx dorevoljucy'onnoj Rossy'y' v razvy'ty'e mezhdunarodnogo gumany'tarnogo prava [The contribution of scientists of pre-revolutionary Russia in the development of international humanitarian law]. Dissertation of the candidate of legal sciences, 23.
17. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field, prepared by Francis Lieber, LL.D., Originally Issued as General Orders No. 100, Adjutant General's Office, 1863, Washington 1898: Government Printing Office.
18. Savchenko O. Zagal'na xaraktery'sty'ka sy'stemy' mizhnarodnogo gumanitarnogo prava [General characteristics of the system of international humanitarian law]. Retrieved from <http://refs.in.ua/zagalena-harakteristika-sistemi-mijnarodnogo-gumanitarnogo-pra.html>
19. Obzor deyatel'nosty' central'nogo spravoch'nogo byuro vo vremena Russko-Yaponskoj vojny [Overview of the central help desk during the Russian-Japanese War]. Retrieved from <http://personalhistory.ru/papers/Военнопленные1907.htm>
20. Komarovskiy L., Bogachevskiy P. (1899). Obshhy'ya polozheny'ya Bryussel's'koj deklaracy'y' [General provisions of the Brussels Declaration]. Law and peace in international relations, 12, 545.
21. Komarovskiy L., Bogachevskiy P. (1899). Bryussel'skaya deklaracy'ya o zakonax y' oby'chayax vojny [Brussels Declaration on the laws and customs of war]. Law and peace in international relations, 12, 545.
22. Shigina E. K voprosu ob y'ny'cy'aty've Rossy'y' v my'rnom razresheny'y' mezhdunarodnyx sporov v konce 19 veka [On the question of Russia's initiative in the peaceful settlement of international disputes in the late 19th century]. Retrieved from [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2000_1\(2\)/29.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2000_1(2)/29.pdf)
23. Churchill W. (2004). London to Ladysmith via Pretoria. Moscow, Russia: Eksmo.

24. Churchill W. (2004). Ian Hamilton's March. Moscow, Russia: Eksmo.
25. Sazonova O. Gaagskaya konvency`ya 1907 goda: Analy`z normaty`vno-pravovogo dokumenta o polozheny`y` voennoplennyx [The Hague Convention of 1907: Analysis of legal instrument on the status of prisoners of war]. Scientific community of students of XXI century. Social Sciences, 15(41)
26. IV Gaagskaya konvency`ya o zakonax y` obychayax suxoputnoj vojny [Hague Convention IV about the Laws and Customs of War on Land]. Retrieved from <http://docs.pravo.ru/document/view/18271779/15926345/>
27. Polozheny`e o zakonax y` obychayax suxoputnoj vojnu [Regulations about the Laws and Customs of War on Land]. Retrieved from <http://docs.pravo.ru/document/view/18271779/15926345/>
28. Voennoplennyye Pervoj my`rovoj vojny [Prisoners of war in First World War]. Retrieved from <http://voynablog.ru/2012/04/12/>
29. Bukin S. Voennoplennyye v Sy`by`ry` [Prisoners of war in Syberia]. Retrieved from <http://russiasib.ru/voennoplennyye-v-sibiri/>
30. CDIA, F 692, op. 1, spr. 3260, arc. 13 – 22, 49.

KARABIN Olexsandr. PhD student of Department of World History, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,

e-mail: sunny.klyuchnik@mail.ru

THE PROBLEM OF THE LEGAL STATUS FORMATION PRISONER'S OF WAR FROM THE END XIX CENTURY TILL THE WORLD WAR I.

Abstract. *When in the XIX century the war prisoners started to be under the power and cover of government, which army had them captured, arose a demand of formation of the legal status and determination of generally accepted rules for their holding. The object of the article is to follow this formation process till the beginning of the World War I. Academic novelty is the generality of the earlier published material and the new analysis of the documents that concerning the war prisoners' status, accepted on international conferences. The important part for the legal status formation and incarceration conditions of war prisoners had the Liber's Lawbook, that regulated the problem of military imprisonment. These ideas were discussed on the Brussels Conference 1874. There was accepted the proclamation, which regulated among the other problems, issues that were connected with war. But this proclamation was only a recommendation. The next step was Hague Regulations 1899 and 1907. They finalized the Brussels Proclamation and enacted bylaw of laws and ethos of land warfare, in which one of the sections was devoted to this problem, which claimed the legal status of war prisoners', their providing with food and clothes, right in saving of private property, freedom of conscience, the opportunity to be put on parole, right in correspondence with relatives and also were regulated the issues of using war prisoner work and the payment for it. Consequently on the beginning of the XX century were accepted by the world community the norms of war prisoners' holding, that fulfilling would be of immense complexity for warring nations during the World War I, when the war prisoners' quantity was millions of people and the states because of the economic depletion and social tensions could not fulfill all the mentioned in the Proclamation norms of their holding.*

Key words: *war prisoners, legal status, Brussels Conference, Hague Regulations, Liber's Lawbook.*

*Одержано редакцією 10.09.2016
Прийнято до публікації 02.11.2016*

УДК 929 (436) «19»

Олена Вікторівна Сухушина

кандидат історичних наук, доцент
кафедри археології та спеціальних
галузей історичної науки

Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: pan4enko_1960@mail.ru

ФРАНЦ ФЕРДИНАНД Д'ЕСТЕ: ДЕЯКІ ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ТА ПОГЛЯДІВ У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОЇ І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРО-УГОРЩИНИ

(закінчення статті, початок Сухушина О. В. Франц Фердинанд д'Есте: деякі штрихи до біографії та поглядів у контексті внутрішньої і зовнішньої політики Австро-Угорщини / О. В. Сухушина // Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки : зб. наук. пр. – Вип. 35. – 2014. – С. 7–21)